

בדרך לשמים

נזיר בריקוד הצ'אם, מנזר סאמיה

הגופות הונחו בערמה בחצר המנזר. קווצת שיער נתלשה מצ'קרת הכתר בראש כל גופה, כדי לאפשר לתודעה להיחלץ דרכה. הנזירים הוציאו סינרים וסכינים, הנשרים התקרבו במעופם והטקס החל. יותם יעקבסון מביא רשמים מטקס קבורת השמים הנפוץ בטיבט גם בימינו, אשר מבטא יותר מכל את תפישת הארעיות הבודהיסטית

כתב וצילם: יותם יעקבסון

האור האינסופי, ומבטיחה לגלול מהיר ככל האפשר בגוף אדם, צורת הקיום הנעלה ביותר. במהלך הטקס חולק שווה בשווה הכסף שתורמו משפחות הנפטרים, ובסופו התפזרו הנזירים. עת שהחלה להשתרר אפלה נלקחו הגופות והונחו בערמה בצמוד לקיר המנזר, הפעם מבלי להימנע מהנחתן על הרצפה.

הסעודה האחרונה

למחרת, בטרם זריחה, נישאו הגופות על גביהם של הסבלים אל הפסגה שמעל המנזר. אל סבלי הגופות הצטרפו נזירים וביניהם ראש המנזר עצמו. נאמר לי כי הוא עולה לאתר קבורת השמים בכל יום שמתקיימים במקום טקסים, ועורך תפילות. הצעדה הגיעה אל מישורת, בסמוך לפסגת ההר. במרכז היה מתחם מוקף דגלי תפילה וסטופות. העננים שכיסו חלקים מהפסגות סביב הוסיפו נופך מסתורי למעמד.

מכל עבר הגיחו נשרים. תחילה נראו כנקודות מרוחקות בקצוות השמים, אך הם הלכו והתקרבו במעופם ונעשו ממשיים יותר ויותר - אברות כנף ארוכות, מקור מעוקל, מבט חד. ברגליים מתוחות לפנים ובכמה טפיחות כנף עזות לבלימת משקלם הם נחתו בזה אחר זה בקרבת מקום.

הצרוורות נפרקו והונחו במרכז רחבה עגולה מרוצפת אבני גוויל, המסמלת מנדלה. כמה נזירים וסבלים נכנסו אל מבנה קטנטן סמוך והוציאו משם סינרים גדולים ומטונפים שבהם כיסו את גלימותיהם וסכינים גדולות שאותן השחזו בקפידה. הצטרפו אליהם שני מתרגלי גצ'וד (תרגול סגפני במיוחד העוסק במוות) החיים דרך קבע באתר.

הנוכחים פעלו לאורך הטקס כולו במה שנראה כשוויון נפש מוחלט. שאר הנזירים התיישבו על כר דשא והמשיכו בתפילתם מאתמול. קטורת ערערים הובערה ועשנה הריחני התפשט במתחם. הנזירים שלבשו את הסינרים והשחזו את הסכינים ניגשו אל הגופות, פרמו את הצרוורות שהיו נתונות בהם, פשטו את עורן וביתרו אותן על משטח האבן. בניגוד לשוויון הנפש המוחלט שאפף אותם, תזוית חלפה בכ-300 הנשרים, שהתקדמו מדדים ומדלגים אל עבר משטח האבן. מצוידים במקלות ארוכים גירשו אותם הסבלים, אולם ברגע מסוים לא יכלו להם והנשרים התנפלו על הגופות עוד בטרם סיימו הנזירים את מלאכת הביתור. הנזירים נסוגו לאחור והנשרים, צווחים זה על זה ומתקוטטים, נדחקו לסעודת הבתרים. כלב שהגיע לפתע וניסה אף הוא להשתתף בסעודה גורש באלימות רבה.

בתוך כרבע שעה כל שנותר על הארץ היה שלדים מתנועעים כאשר גביהם נמשכות מצד לצד במקורי הנשרים. בראותי את

היה זה יום חג במנזר סאמיה (Samye) ומאות משפחות התגודדו סביב הרחבה שבפתח המנזר כדי לצפות בצי'אם, הריקודים רבי המסכות והתלבושות שמבצעים נזירים. הקהל ישב בשמש הקופחת, צופה בעניין רב במופעי הריקוד הממושכים, והתלגלג מצחוק באתנחתאות הקומיות. והנה עלו אל רחבת המופעים חמישה נזירים מחופשים באופן מוזר. שלדים? תהיתי לעצמי. מבט מעמיק הבהיר לי שטעיתי: הם היו מחופשים לגופות פשוטות עור. לאורך התלבושות נרקמו כלי דם וגידים. התחפוש נראתה גרוטסקית במיוחד לנוכח החיוך הרחב שהתנוסס מצד לצד על מסכת הגולגולת שחבשו הרקדנים. כמו יתר היושבים בקהל עקבתי אחר הרמויות המוזרות שנעו בטלטה וברעד יוצאי דופן. אולם חלף זמן רב בטרם יכולתי להעלות השערות לפשר הכוריאוגרפיה המזוהה.

מצ'קרת הכתר לארץ הטהורה

כמה ימים אחר כך חזיתי בהובלת גופות אל מנזר מבודד בראש מצוק. הגופות היו מקופלות בתנוחה עוברית כך שרגליהן צמודות לראשן, עטופות בכד גס שזעיף לכן מונח עליו. מוביליהן, גברים בלבד, הוציאו את חלקן באדישות מהרכב ואת האחרות פרקו מגב בהמת המשא. בדומה לנוהג ההינדי, אסור לנשים ולילדים להשתתף בטקסי הקבורה מכיוון שמייחסים להם קושי רב יותר להתגבר על הבכי, אשר עלול לקשור את תודעת הנפטר לחייה הקודמים.

הגופות הובאו אל רחבת המנזר והונחו בזהירות על כמה אבנים קטנות ללא מגע ישיר עם הקרקע. ראשי הנפטרים הופנו כולם לכיוון דרום והבד הוסט מקצות קודקודיהם. התשורות למנזר הנלוות לכל נפטר נפרקו ונערמו בפניה - שקי חיטה, תה, מלח, אורז וחמאה. מנחות קטורת וספל תה חמאה הונחו ליד כל נפטר.

בתוך דקות נשטפה הרחבה באדום כהה - נזירים בגלימות הגיחו מכל עבר ומיהרו להתיישב בצורת ח' סביב הגופות. נזיר לבוש גלימה צהובה, מנהל הטקס, התיישב במרכז מולן. דממה השתררה והטקס החל. אחד הנזירים ניגש אל קודקודי המתים הגלויים ותלש קווצת שיער מצ'קרת הכתר של כל אחד מהם. הנזיר האחראי קרא מתוך תפילת הפה-וה (Pho-wa) ובעקבותיו כל היתר. התפילה מסייעת בחילוף התודעה מהגוף דרך צ'קרת הכתר אל ארצו הטהורה של בודהא אמיטבהא, בעל

חלק מהנזירים מתיישבים לקרוא תפילות, אחרים ניגשים למלאכת הביתור והמלווים הודפים את הנשרים במקלות

לתפישה המקובלת, ספרי הדת הטיבטיים קוראים לראות כמוות חבר ולא אויב, שכן כל דבר אחר עשוי להכזיב ולבגוד, ואילו במוות יש ביטחון - הוא בוא יבוא! מסיבה זו הוא מחייך אלינו חיוך רחב, ורצוי שנשיב לו אנו בחיוך מבין.

המוות, על המשמעויות הגלומות בו ועל ביטוייו השונים, תופס מקום מרכזי ביותר באיקונוגרפיה הבודהיסטית-טיבטית. הוא המושא המרכזי של תפישת הארעיות, שלפיה כל דבר הוא בר חלוף - מתלכד לכדי צירוף חסר מהות אמיתית אשר נתפש כמושג שגוי, אשלייתי, ושב ומתפרק. יותר מכל מתבטאת הארעיות במוות ובהתכלות הגוף, ולכן רבים הצוירים והפסלים שנעשה בהם שימוש באיברי גוף שהוצאו מהקשרם - עורות פשוטים המשמשים כאוכפים וכמלבושים, גולגולות המשמשות כקערות מזון ומוחות כמזון למגני האמונה (שמסוגלים לאכול אותו היות שאינם יראים את המוות). יצורים מוארים מרכיבים להתהדר במחרוזות של ראשים כרותים, בכלי נגינה עשויים מעצמות, ולא אחת ניצבים על ערמת גופות מדממות המשולות לבורות המחשבתית שחיסלו.

בשל חשיבות המוות בטיבט ישנן תרגולות רבות העוסקות בו. טבלאות מפורטות מתארות את תהליך המוות הבלתי מופרע שלב אחר שלב. בעזרת לימוד ותרגול יכולים הטיבטים להתכונן למוות שלהם ולא אחת לזהות את המצב שבו נמצא זולתם כדי שיוכלו לסייע לו. הבנת משמעות המוות משולה לשחרור מהאשליות הקיומיות, כבלים שיש לבתק. מסיבה זו מנג'זש'רי, הבודהא של החוכמה, מניף חרב גדולה מעל ראשו.

להבדיל ממערך שלם של תרגולות, תפילות וטקסים המיועדים לתודעתו של הנפטר, נראה כי בטקסי הקבורה עצמם ישנו מסר מובהק וכולט שמכוון לקהילתו. הדבר בא לידי ביטוי בתפילות המלוות את הבאדרו (49 הימים שבין

בראש ההר, אי שם במרחבי טיבט, כשבגדי מדיפים ניחוחות קטורת ערער ונרות חמאה וראשי ספוג ניחוחות הגות מקומיים, לא נראה הטקס מזעזע כלל. להפך, היה בו משהו מזכך ואמיתי ביותר, כמעט מרגיע

קרקוש העצמות על הארץ נזכרתי בכוריאוגרפיה המוזרה של ריקוד המוות שצפיתי בו בסאמיה. האם טקס זה הוא המקור להשראה?

לאחר שהתכלה הכשר ניגשו הנזירים אל בין הנשרים, נטלו את השלדים וליקטו בקפידה את העצמות שניתקו מהם. הם הניחו אותם על גדמי גזע עבים ששימשו מעין קרשי חיתוך, ובפטישי אבן ריסקו את הגולגולות ואת כל יתר העצמות. את העיסה שנוצרה ערבבו עם טסמפה, שעורה קלויה, והגישו אותה לנשרים, שכילו אותה בתוך דקות. יותר משעה חלפה מאז עלו הנזירים ונושאי הגופות אל ההר. הם נותרו שם עד שהנשרים סיימו את ארוחתם וישבו בצעד מהיר אל המנזר. כל שנותר באתר היה ריח חזק של אטליז וכמה נשרים ששבעו במידה כזו שהחליטו לנוח בטרם יתעופפו משם.

החרב של מנג'זש'רי

עבור הבודהיסטים הטיבטים וההינדים, המוות הוא רגע שגלום בו פוטנציאל אדיר. בעזרת הכנות מתאימות ותובנות הנרכשות מבעוד מועד, אפשר להשתמש בו כמנוף המשחרר מכבלי העולם הזה, הסמסרה, ולהימנע מגלגול חוזר בגוף כלשהו, או לפחות להתגלגל בגוף טוב יותר. בהיפוך מסוים

הנזירים יושבים סביב הגופות, ראשיהן מופנים דרומה

להפך, היה בו משהו מזכך ואמיתי ביותר, כמעט מרגיע. הדהימה אותי גם הפשטות שבה הוא נערך, הנוגדת את כל הטקסים הבודהיסטיים הטיבטיים האחרים, הנמשכים זמן רב וערוכים בהידור יתר.

ברור לחלוטין שלא טעמים אקולוגיים עומדים ביסודו של הטקס, הגם שיתכן כי השפיעו עליו. מוכרחות להיות סיבות אחרות לפשיטת העור, לפירוק ולריסוק היסודי לבלי הותיר זכר. אני נזכר במשל הבודהיסטי הקדום שבו מפרק הנזיר נגסנה את מרכבתו של המלך הספקן מילינדה ומנסה לברר איתו מה מהותה של המרכבה. שלב אחר שלב ניטלים מהמרכבה המושכות, היצול והגלגלים, ובכל פעם שואל החכם את מילינדה מה לפניו. התובנה שמתגלה למלך היא שמרכבתו אינה אלא צירוף ארעי של עצמים, השבים ומתפרקים לשם התלכדות שונה, ולכן כל קיומה ארעי וכל היקשרות אליה תהיה שגויה.

נדמה כי רעיון הפירוק לגורמים, בדרך אנליטית ושכלתנית, שהוא מאבני המסד של הפילוסופיה הבודהיסטית, בא כאן לידי גימור מסוים בביטוי פיזי. לא בכדי מחויב כל טיבטי לצפות בטקס הזה ולהבין שגם אנחנו דיננו כדין המרכבה, לשוב ולהתפרק למרכיבים שונים שישובו ויתלכדו מחדש, באופן שונה, ליצירת מושג שאיננו "אני", אלא אם כן, בעזרת השגת תובנות גבוהות, ה"אני" הופך להיות חובק כל.

מוקדש לכל מי שזורה את עברו ברוח ומכיר בה את עתידו, ובמיוחד לאלניה א'.

יותם יעקבסון מדריך טיולים לאורך נתיבי הסחר הקדומים באסיה ומבצע מחקר ראשון מסוגו בנושא טקסי המוות הטיבטיים באוניברסיטה העברית. לתגובות: yotam.jac@gmail.com

המוות ללידה מחדש) וכן בכל אחת מחמש צורות הקבורה הנהוגות בטיבט, שכל אחת מהן מתייחסת לאחד מחמשת האלמנטים המרכיבים את היקום: קבורה בקרקע - ליסוד האדמה; השלכה לנהר - ליסוד המים; שריפה - ליסוד האש; קבורת שמים - ליסוד האוויר; וקבורה של הגוף בשלמותו, בתוך טופה - ליסוד הקוסמי, המשול להארה עצמה.

סוג הקבורה האחרון שמור רק למורי דת בכירים הנתפשים כמוארים. בשל מיעוט חומרי הבעירה בטיבט גם שריפה אינה נפוצה ושמורה אף היא למורי דת בכירים (ובעבר גם למלכים). קבורת נהרות נחשבת לנחותה, אולי בשל היותה מזהמת את המים, ולכן שמורה לעניים. הקבורה המקובלת ביותר היא הקדשתו של הגוף ליסוד האוויר, וליתר דיוק, לכאי כוחו - הנשרים. על כן, ועל אף התפריט הדליל, נמנעים הטיבטים מאכילת דגים ועופות באשר הם, אשר נחשבים לאוכלי אדם. קבורת השמים קרויה בטיבט "יר-סקייל", שפירושו "נשיאה אל ההר". לפי המנהג המקומי מחויב כל טיבטי לצפות בה לפחות פעם אחת בחייו. רבות נאמר על כך שמסורת קבורה זו נובעת מהקשיים האקולוגיים בטיבט, אך דומה כי אין לכך ביסוס במציאות. קבורת שמים קיימת גם בקרב בני הדת הזורואסטריית הפרסית, אך חרף דמיון מסוים קיים גם שוני תהומי בין צורות הקבורה. די לציין כאן כי אצל הזורואסטרים האדמה והאש נתפשות כקדושות בעוד גופת המת טמאה, ולכן אסור להביאן במגע.

לפרק את המרכבה

מדהים היה לגלות כי בראש ההר, אי שם במרחבי טיבט, כשבגדי מדיפים ניחוחות קטורת ערער ונרות חמאה וראשי ספוג ניחוחות הגות מקומיים, לא נראה הטקס מזעזע כלל.